

СТРАТЕГИИ НА КОНЦЕНТРАЦИЯ НА КАПИТАЛИТЕ И ОБСЛУЖВАЩИТЕ ГИ ИДЕОЛОГЕМИ

Георги Найденов

Темата на доклада е свързана с един от проблемите на конференцията – решаването на проблемите на равенството и неравенството трябва ли да се оставят на пазара, а не на държавата? И каква е ролята на българската държава през последните десетилетия – като фактор за увеличаване или за намаляване на неравенствата.

Маркс разглежда концентрацията на капитала¹, като същностна характеристика на капиталистическия начин на производство. Заедно с централизацията на капитала, концентрацията на капитала е предпоставка за концентрацията и нарастване мащаба на производството. Маркс разглежда този процес и в перспектива – развитието в рамките на капитализма на универсалните производителни сили и на универсалната стокова връзка ще доведе до гигантска концентрация на капитала и съответно до колосални неравенства. Развитието на капитализма след Маркс, включително и последните десетилетия напълно потвърдиха вижданията на Маркс.² В условията на глобализация (развитие на универсалните производителни сили и универсалната стокова връзка, ако използваме марксовата терминология), концентрацията на капиталът твърде често е процес задълбочаващ неравенствата и водещ до бедност. Така е в България през 90-те години на XX век и в САЩ след нападението през септември 2001 г. Стратегиите на концентрация на капитала в тези два случая и обслужващите тези стратегии идеологеме са основните проблеми на моя доклад.

Основната ми теза е, че управляващата класа използва стратегии на **минимализация** на държавната намеса (либерализъм), или на **максимализация** на държавната намеса (държавен капитализъм) за **концентрация на капиталите**, в зависимост от **конкретните интереси** на икономическия и политическия елит. В едни етапи, периоди и ситуации по-добрата (за управляващия елит) стратегия е на **минимализация**, в други етапи, периоди и ситуации по-добрата стратегия е на **максимализация** на държавната намеса. Споровете в научните среди, че **минимализацията**, или **обратно максимализацията** **сами по себе си са нещо „добро“** или **„лошо“** от гледна точка на **обществения интерес**, твърде често имат **идеологически**, а не **научен характер**. Превесът в едни периоди на едната теория над другата не се дължи на открити нови „убедителни“ аргументи и нови научни „открития“, а на това, че в даденият период и ситуация едната или другата стратегия е по-изгодна за икономическия елит,

и управляващата класа дава **медийно предимство** на теориите обосноваващи „научно“ нейните предимства (на изгодната стратегия). Впрочем новите аргументи и научни „открития“ най-често са резултат на **„добрата ориентация“** на учените спрямо конкретните интереси на икономическия елит в дадения период. Те търсят аргументи и правят „открития“ в полза на изгодната за икономическия елит в момента стратегия. Управляващите класи в различните страни **по начало** имат предпочитания към **максимализацията** на държавната намеса в икономическите процеси. И това е естествено. Защото в условията на **минимализация** икономическият елит трябва да влага значителни усилия за постигане на **диференциална печалба**, като съществено условие за концентрацията на капитала. Докато максимализацията на държавната намеса води **директно** до концентрация на капитала. В периода преди основната буржоазна революция, в условията на абсолютистка държавност във всички държави се използва стратегията на максимализация. След буржоазните революции в условията на бонапартистка държавност, след кратки периоди на минимализация, също трайно се преминава към стратегия на максимализация. Разбира се има и национални особености. Несъмнено е, че елитите в англосаксонските страни по-често от другите страни използват стратегията на минимализация. Но като цяло **и при тях стратегията на максимализация е предпочитана**.

Ще разгледам този проблем най-напред за България през 90-те години на XX век.

В края на осемдесетте години българската управляваща класа – номенклатурата на БКП беше банкрутирала като собственик на националния капитал, за което красноречиво доказателство беше обявяването на мораториум върху плащанията по външния дълг от правителството на Луканов. В това само по себе си нямаше нищо лошо. Съветският държавен капитализъм е естествена и закономерна фаза в развитието на капиталистическия начин на производство в България. Той е една дълга вълна на Кондратиев³ През средата на 70-те години той стигна върха на възходящата си фаза и след това започна нисходящата фаза, която закономерно приключи в края на 80-те години с фалит на съвкупния капиталист. Предстоеше процес на трансформация на съветския държавен капитализъм в корпоративен държавен капитализъм и съответно превръщане на съвкупния капиталист – номенклатурата на БКП, в съвкупност от капиталисти – тоест процес, от една страна, на **дисперсия** на едрия централизиран държавно монополистичен капитал, а от друга страна на **концентрация** на създадените индивидуални капитали. Този процес можеше да се реализира чрез две стратегии на управляващата класа – на **минимализация** на държавната намеса в икономическите процеси или на **максимализация** на държавната намеса. В публичното пространство предстоящата трансформация се представяше като преход от „социализъм“ към капитализъм и от „планова“ към „пазарна“ икономика. Двете дихотомии имаха единствено и само **идеологическо значение**.

Най-напред да разгледаме доколко беше възможно да се извърши трансформацията чрез **минимализация** на държавната намеса в икономическите

процеси, тоест чрез прилагане на либерални стратегии? Да, **възможно** беше, но **малко вероятно**. Защо? Защото при този вариант управляващата класа трябваше да обяви **фалит**, да направи **бърза приватизация** и с приходите от нея да изплати външния си дълг, да възстанови празните пенсионни и здравно осигурителни фондове, да реституира национализираната собственост и изплати пропуснатите ползи, да изплати рентата на селяните за владеенето на земята в продължение на 40 години и пр. Очевидно е, че при този **либерален** вариант на трансформация, от 30-те милиарда долара материални активи, в собственост на управляващата класа щяха да останат фондове на стойност само няколко милиарда долара. Затова и либералния вариант на трансформация не беше реализиран. Не беше реализиран обаче и **компромисния**, но все пак либерален вариант предложен от Ричард Ран и Роналд Ът⁴ (**незабавна приватизация** и пряко или чрез суапови сделки изплащане на държавния дълг), при който управляващата класа се превръщаше от съвкупен капиталист в съвкупност от капиталисти, разпределяйки около две трети от производствените фондове. Трудно е да се прецени колко от тях щеше да успее да концентрира в разпределителните си коалиции и колко щяха да влезнат в държавния бюджет. Всеки случай несъмнено е, че най-малкото при този вариант управляващата класа губи материални активи на стойност 10 милиарда долара, които отиват за изплащане на външния дълг и 7-8 милиарда долара, спестявания на населението, които през 90-те години тя всмука при реализирания се вариант, а щеше да бъде лишена от тази възможност при варианта Ран и Ът. Реализира се вариантът на **ценовите шокове**, при който управляващата класа чрез разпределителните си коалиции всмука цялото национално богатство (с изключение на 2 млрд. долара приходи в държавния бюджет от приватизацията) и спестяванията на населението и прехвърли върху гърба на българския данъкоплатец своите задължения – външния дълг, пенсионните фондове, здравно осигурителните фондове и т.н. Това стана чрез **максимализация** на ролята на държавата в икономическите процеси.⁵ Върхушката на политическата класа създаде разпределителни коалиции и използвайки силата на държавната власт **концентрира** индивидуалните си капитали присвоявайки националното богатство. Успоредно с това, чрез трите ценови шока – 1991 г., 1994 г., и 1997 г., отново използвайки силата на държавната власт, тя всмука и спестяванията на населението. В публичното пространство тази стратегия, обаче, се представяше като **либерална** стратегия на трансформация. През времето на първия ценови шок – началото на 1991 г. двата елита – „червения“ и „синия“, с ентузиазирания подкрепа на „десните“ и „левите“ интелектуалци успяха да внушат на общественото мнение, че ценовият шок – приетото от Министерския съвет на 29.01.1991 г. Постановление №8 е реализация на **либерална стратегия** за социална трансформация. Впрочем самото постановление така се и наричаше – постановление за „**Либерализация на цените и социална защита на населението**“. Отново, както и при микроценовите шокове в периода на съветския държавен капитализъм, се спази традицията действията на правителството да

се наричат с термини точно обратни на тяхната същност.⁶ Стигна се до парадокса, че моя милост, който съм „ляв“ интелектуалец и последния комунист в България, единствен защитавах в публичното пространство необходимостта от **либерална стратегия** на социалната трансформация.

Само още един учен, след първия ценови шок, също обясни в публичното пространство, че така наречената „либерализация на цените“ не е никаква либерализация, а административно, централизирано увеличаване на цените. Това беше проф. Георги Костов.⁷ „Десните“ икономисти, които участваха в екипа на Ричард Ран и Роналд Ът от българска страна, не само че не се противопоставиха на антипазарния и антилиберален ценови шок, но някои от тях изиграха възлова роля в неговото провеждане – например Иван Костов и Иван Пушкарков. Останалите „десни“ икономисти, които участваха в екипа на Ран и Ът, но не направиха нищо за защита на **либералната стратегия** и на практика **предадоха** принципите на либерализма са Венцислав Антонов, Румен Аврамов, Венцислав Димитров, Емил Хърсев, Огнян Пишев, Боян Славенков, Христина Вучева. Няма да изброявам „левите“ икономисти в екипа, защото за тях е естествено, че не изпитваха симпатия към евентуална либерална стратегия. Сега, когато от дистанцията на времето обсъждаме идеологемите на 90-те години, трябва ясно да кажем, че тези идеологеми **струват пари**. Дихотомиите „социализъм“ – капитализъм и „планова“ – „пазарна“ икономика позволиха на „червения“ и „синия“ елит да създадат двуполусна политическа система и насъсквайки двата електората в политически борби, да отклонят тяхното внимание от защита на икономическите им интереси.⁸ По такъв начин двата елита реализираха успешно стратегията си на ценовите шокове. Цената на дихотомиите е около 35 милиарда долара – 28 милиарда присвоени материални активи (2 от 30-те милиарда долара материални активи все пак влезнаха в държавния бюджет) и около 7-8 милиарда спестявания на населението. Обратния полкос на тази огромна за мащабите на България концентрация на капитала е **неравенството и бедността**. Значителни слоеве от българското население през 90-те години живееха на границата на оцеляването. Потреблението на основни хранителни стоки (мляко, млечни продукти и яйца, месо и месни продукти, риба и рибни продукти и пр.) се сви двойно. Управляващата класа реализира **възможно най-тежкия** за населението и **най-неефективен** от икономическа гледна точка вариант на социална трансформация. Аз не смятам, че стратегията на **минимализация** беше възможна – поради интересите на управляващата класа. Но **компромисният** вариант предложен в проекта на Ричард Ран и Роналд Ът беше напълно възможен и отговорността за това, че не се реализира е изцяло на нашата управляваща класа и нейните идеолози.

А сега ще разгледам втория проблем – стратегиите на концентрация на капитала и обслужващите идеологеми в САЩ след нападението на 11 септември 2001 г.

В момента, в условията на световна финансова и икономическа криза масмедииите налагат в общественото мнение представата, че причината за

икономическата криза е дългогодишната политика на най-развитите страни на **минимализация** на ролята на държавата в икономическите процеси. Нещо повече, тази представа се утвърждава и в научните среди. Ето например в поканата за нашата конференция има следния израз: „Началото на 70-те години на ХХ век бележат основен обрат в глобалното развитие. В капиталистическия свят започва ерата на пазарния фундаментализъм и упадък на социалната държава.“ Въпреки че не е експлицирано, в този текст имплицитно се съдържа разбирането, че причините за финансовата и икономическата криза е политиката на **минимализация** на ролята на държавата в икономиката – така аз разбирам изречението „пазарен фундаментализъм“. Въздържам се от коментар, доколкото в глобален план има упадък на социалната държава в този период – по вероятно е обратното. Но имам мнение коя от двете стратегии – на **минимализация**, или обратно на **максимализация** използва управляващата класа в САЩ през първото десетилетие на ХХI век. Тезата ми е, че концентрацията на капиталите във водещите бизнеси в САЩ – **военната индустрия, петролният бизнес и наркобизнеса** става чрез стратегията на **максимализация** на ролята на държавата, а не чрез **минимализация**. Ето данните за военния бюджет на САЩ. През 1998 г. той има най-ниската си стойност – 358 милиарда долара. След това започва нова повишателна вълна. През 2000 година той е 387 милиарда. Възлова е 2001 г. След нея започва рязко увеличение на военния бюджет. През 2008 г. той е 709 милиарда долара – почти двойно по-голям отколкото в 1998 г.⁹ Концентрацията на капитала във военната индустрия става чрез **насилственото** – чрез **максимализация** на ролята на държавата **иземване** на доходите на американските данъкоплатци. Тези **насилственото** изземвани доходи на американските данъкоплатци се вливат не само във **военната индустрия**, но и в **петролният и наркобизнеса**. Чрез войната в Ирак американският петролен бизнес успя не **чрез конкуренция**, а чрез **военна сила** – сила плащана от парите на данъкоплатците, да измести **френския и руския петролни бизнеси**. През всичките години след 2003 г., американският петролен бизнес спестява **колосални производствени разходи** за сметка на американските данъкоплатци, защото вместо да плаща на частни охранители сигурността на петролопроводите, тези разходи се заплащат от американските данъкоплатци. Впрочем плащат се не само от американските, но и от **българските данъкоплатци**. Ежегодно за военните ни мисии в Ирак и Афганистан българското правителство харчеше по 90 милиона лева пари на българските данъкоплатци. И се е стигнало до парадокса, че ние – българските данъкоплатци, които имаме приблизително десет пъти по-ниски доходи от американците плащаме с наши пари **гигантските печалби** на американския петролен бизнес и възможността американците да купуват бензин на двойно по-ниски цени, отколкото са цените на бензина в България.

Насилственото, чрез **максимализация** ролята на държавата **концентриране** на капиталите става и в американския наркобизнес. Американското правителство започна агресията в Афганистан след като талибаните устано-

виха **монопол** над производството на опиум – основната суровина за производството на хероин. Те започнаха да унищожават маковите насаждения, да намаляват производството на опиум и да вдигат неговата цена. Естествено е, че американското правителство не можеше да търпи **гигантските загуби** на един от основните американски бизнеси и започна война за **диверсификация** на производството на опиум. Впрочем това е вековната традиция на **англосаксонските елити** – **защита на интересите на националния наркобизнес** – да си спомним двете опиумни войни които Англия води в Китай – 1840 г. и 1860 г. И действително – след успешната агресия производството на опиум и хероин беше възстановено. Проблемът е, тук трябва ясно да се каже, че производствените разходи за изтласкане на талибаните от подходящите за производство на опиум райони и след това охраната на местните племенни наркобосове става с парите на американските данъкоплатци. Американското правителство **насилствено**, чрез **максимализация** ролята на държавата, **изземва** доходите на американските данъкоплатци и ги използва за да съкращава производствените разходи на американския наркобизнес. Защото охраната на производството на опиум на местните племенни наркобосове се плаща не от американския наркобизнес, а от американските данъкоплатци. Впрочем не само от американските, но и от нас – българските данъкоплатци. Защото сега, когато е **закрита военната ни мисия в Ирак**, и започна **транслация** на военните ни сили и финансови ресурси в Афганистан, с тези 90-милиона лева наши пари ние спестяваме **производствени разходи** на американския наркобизнес.

Какъв е резултатът на стратегията на концентрация на капиталите в американския военен, петролен и наркобизнес чрез **максимализация** на ролята на държавата? Резултатът е **намаляване на покупателните възможности на американските данъкоплатци**. Делът на работните заплати в националния доход през 2006 г. е спаднал на 51,6% и е значително по-малък отколкото през 2000 г., когато е бил 54,9%.¹⁰ Приходите на средно домакинство са спаднали с 0,3% годишно в реални стойности, като най-силно са спаднали доходите на най-долната една пета от населението. Американското правителство **увеличаваше** военния бюджет като намаляваше разходите за социално осигуряване. Което също **рефлектира** върху покупателните възможности на американското население. Стигна се до **значително увеличаване** на задлъжнялостта на американските домакинства – през 1998 г. тя беше 63% от Брутният вътрешен продукт, а през 2007 г. скочи на 100%.¹¹ През 2008 г. вече всеки десети притежател на ипотечен кредит не можеше да плаща вноските си в банките. Именно това доведе до **финансовата криза** – тя започна като **ипотечна криза**. Сега вече е и **икономическа криза**. Какъв е изводът на американската управляваща класа – може би че стратегията на **максимализация** на държавната намеса трябва да се смени, че **гигантското прахосване** на човешки труд трябва да се прекрати (ежедневно в Ирак и Афганистан се взривяват, превръщат се в дим гигантски количества човешки труд)? Напротив, изводът беше – още по-голяма **максимализация** на държавата в икономическите процеси. Освен в оръжейния, пе-

тролния и наркобизнеса, правителството започна пряко да налива трилиони долари пари на американските данъкоплатци и във **финансовия бизнес**. Тоест, освен оръжейният, петролният и наркобизнеса, вече и финансовия бизнес **пряко**, чрез намесата на държавата, концентрира доходите на данъкоплатците. За да се приеме от общественото мнение тази политика на **пряк грабеж**, в публичното пространство тя се представя като **алтернативна** на довелата до криза **уж провеждана** политика на минимализация на ролята на държавата. И ето ролята на идеологемата „пазарен фундаментализъм“.¹² Тя е важен елемент в обработката на общественото мнение, за да може управляващия елит да прелива доходите на данъкоплатците в джобовете на финансовия бизнес. Ще доведе ли тази политика на **свръхмаксимализация** до изход от кризата?¹³ В някои отношения тя несъмнено благоприятства излизането от кризата. Например печатайки долари американското правителство обезценява своите и на американския бизнес задължения към други държави и чуждестранни бизнеси, притежаващи големи валутни резерви в долари (например Китай). Освен това напълно е възможно 2008 г. да е върховата точка на поредния цикъл в динамиката на военния бюджет.¹⁴ Напълно е възможно администрацията на новия президент – Барак Обама да започне намаляване на военния бюджет, още повече, че в Афганистан вече е постигната **диверсификация** на производството на опиум. Част от талибани възстановиха производството на опиум в контролираните от тях територии. Сигурно тях Обама нарича „умерени“ талибани и се кани да постига споразумение с тях. Ако се споразумее и се запази сегашната диверсификация на производството на опиум, напълно възможно е намаляване на военния бюджет.

Но от друга страна сегашната политика на **свръхмаксимализация** води до процеси, които могат да излезнат от контрол. Имам предвид първо, че изсмуквайки национален доход от Китай и други страни, американският елит може да задълбочи световната икономическа криза и така чрез ефекта на бумеранга да задълбочи кризата в собствената си страна. Второ имам предвид, че печатането на долари неизбежно ще доведе до инфлация, а тя може да излезе от контрол. Така че според мен е рано да се правят оптимистични прогнози за излизане от кризата.

Всеки случай **концентрацията на капиталите и засилването на социалните неравенства в света като цяло ще продължи**. Няма никакви основания да се очаква тази основна закономерност на капитализма, открита от Маркс, да изчезне. Не искам да дажа, че това е лошо. Човешката цивилизация се развива именно по този път – **насилието и експлоатацията** и съответно **засилването на социалните неравенства** (в трите типа общества – родово, съсловно и капиталистическо, те са от различен характер) са основен път за цивилизоване и на обществата от метрополиите, и на тези от периферията. **Тези процеси се засилват в периодите на икономически, социално-политически и военни кризи**. За науката е много интересно да изследва **цикличността** на тези кризи. Трябва да отбележа, че войните и световната икономическа криза през последното десетилетие бяха прогнозирани от проф.В.Пантин през 1996 г. в книгата

му „Циклы и ритми истории“. Стъпвайки върху теорията на Кондратиев за дългите вълни в динамиката на световната конюнктура и на работите на Ф.Бродел, проф.В.Пантин разработва своя концепция за циклите на еволюцията на международните пазари и за тяхната **структура** в индустриалната епоха. Периода 1996 – 2005 г. той определя като завършваща фаза на **технологическия преврат**. Изхождайки от характеристиките на този структурен етап, той прогнозира голяма вероятност от разпалване на войни.¹⁵ Както и стана след 11.09.2001 г. За следващата фаза – на **великите сътресения** (2005-2017 г.), той предвижда, че тя ще бъде „богата на икономически кризи, социални и политически конфликти, съткновения между различни държави, които могат сериозно да разстроят връзките и отношенията между различните центрове на световния пазар“.¹⁶ Именно това в момента става. Ако е вярна и другата му теза – за движението на запад през вековете на центъра на международната търговия и прогнозата му, че във фазата на „великите сътресения“, центърът на международната търговия ще се премести от САЩ към Югоизточна Азия, можем само да съжаляваме за поредния лош избор на васалитет на българския политически елит – към губещия своята доминация американски център на международната търговия.

Бележки

¹ Увеличаване на размерите на капитала в резултат на натрупването на принадена стойност.

² В САЩ през 1985 г. най-богатите 0,1% са притежавали 2,9% от националния доход. През 1995 г. са притежавали 5%, а през 2005 г. – 7,5%. Виж: Сапир, Ж., Завръщането на протекционизма и яростта на неговите противници, Монд дипломатик, март 2009 г., с. 8.

³ Виж по подробно: Найденов, Г., К. Харалампиев, Цикличността в равнището на хранителните и нехранителните стоки в България през XX век, Икономически алтернативи, №6 2007 г., с. 37.

⁴ Виж: Ран, Р., Р. Ът, Доклад върху проекта за икономически растеж и преход към пазарна икономика в България, National Chamber Foundation 1615 Street, Washington, DC 20062, USA (202) 463-5552, октомври 1990 г.

⁵ Максимализацията на държавната намеса в икономическите процеси беше съпътствана с привеждането на правната система в състояние на **аномия**. Защото за да се възползват в максимална степен от позициите си във властта, шефовете на разпределителни коалиции се нуждаеха от аномия в правно-регулаторните механизми. Основна заслуга за привеждането на правната система в състояние на аномия има правителството на Филип Димитров и особено Светослав Лучников и Йордан Соколов. Да не се бъркат двете дихотомии: а) силна държавност и аномия ; б) либерализъм (минимализация на ролята на държавата в икономиката) и държавен капитализъм (максимализация на ролята на държавата в икономиката). Една държава с либерален капитализъм може да бъде както със силна държавност, така и в състояние на аномия. Същото се отнася и до държавния капитализъм.

⁶ Например едно от постановленията по времето на Т.Живков, с което се нанасяше микроценови шок на населението и се **понижаваше** неговото жизнено равнище се наричаше „За корекция на цените на някои стоки и повишаване на жизненото равнище на населението“.

⁷ Костов, Г., Смяната на социално-икономическата система, сп. „Ново време“, №10, 1991 г.

⁸ Как? Ето как! „Десните“ интелектуалци активно насаждаха в общественото мнение представите, че обществото в което сме живели – „социализма“ е едно изкуствено създадено общество, че то е реализация на една погрешна утопия, че след 9 септември 1944 г., в резултат на насилническата дейност на „лошите“ комунисти, подкрепяни от окупационната съветска армия България е била отклонена от естественото си развитие по пътя на капитализма. Сега, когато „социализмът“ се е провалил, е време да се върнем към нормалното развитие на страната – да възстановим капитализма. Когато „построим“ „нормално“ общество ще „цъфнем“ и „вържем“. „Левите“ интелектуалци също като десните безусловно приемаха, че „социализмът“ в България се е **провалил**. Но каква е причината? Тя не е в идеалите на комунистическата идеология, а в несполучливото управление на необразования и „прост“ Тодор Живков. „Живковизмът“ беше обруган, бившите другари на Т.Живков го дадоха под съд, Българската социалистическа партия започна да се „социалдемократизира“. Двете идеологемии – за „праведния“ либерализъм и за загубилия битката, но „чист“ в идеалите си „социализъм“ свършиха работа. Двамата електората се насъскваха един срещу друг, тяхното внимание се отклоняваше от защита на икономическите им интереси и чрез политическия театър „смяна на властта“, двата елита успяха да реализират стратегията на ценовите шокове.

⁹ <http://www.armscontrolcenter.org/policy/securityspending/articles/022609>
ty10 top... 11.03.2009 г.

¹⁰ Aviva Aron-Dine u Isaac Shapiro, „Share of national income going to wages and salaries at record low in 2006“, Centter on Budget and Policy Priorities, гр.Вашингтон, 29 март 2007 г.

¹¹ Виж: Сапир, Ж., Цит.произв., с. 1; 8.

¹² Ето много забавният и показателен въпрос, който Ричард Кийслер задава на президента на Световната банка Робърт Зелик: „Г-н Зелик, как мислите – дали икономическата криза е криза на капитализма като цяло? Можем ли да я определим като криза на глобализацията и на пазарната икономика?“, „Капитализмът няма да умре“, в. „Труд“, 11.04.2009 г., с. 10.

¹³ Използвам този термин с резерви. Причината е, че има тенденция към свръхмаксимализация – например освен печатането на банкноти и наливането им в определени бизнеси още и засилване на протекционистичната политика, включително и на развитите страни. Но според мен този процес все още е **обратим**.

¹⁴ <http://www.armscontrolcenter.org/policy/securityspending/articles/022609>
ty10 top... 11.03.2009 г.

¹⁵ Пантин, В.И., „Циклы и ритмы истории“, „Аракс“, Рязань, 1996 г., с. 130-131.

¹⁶ Пантин, В.И., „Циклы и ритмы истории“, „Аракс“, Рязань, 1996 г., с. 132.

Част втора

БЪЛГАРИЯ: НЕРАВЕНСТВО, БЕДНОСТ И СОЦИАЛНИ ПОЛИТИКИ

